

УДК: 930=161.2(091)(477)«1917–1919»

Кошова Наталія Миколаївна

наукова співробітниця
відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
natalia.koshova@gmail.com

Nataliya M. Koshova

research fellow,
The Department of Preservation of Funds,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**КНИЖКОВІ ЗНАКИ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМ ТРИЗУБА
ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР. (ІЗ ФОНДІВ БІБЛІОТЕКИ НМІУ)**

**BOOKPLATES WITH THE DEPICTION OF TRIDENT OF THE UKRAINIAN REVOLUTION PERIOD OF
1917–1921 (FROM THE NMHU LIBRARY FUNDS)**

Анотація

У статті досліджуються книжкові знаки із зображеннями тризуба періоду Української революції 1917–1921 рр., виявлені на книгах з фондів бібліотеки Національного музею історії України, з'ясується історія їх виникнення і побутування.

Ключові слова: книжкові знаки, тризуб, культура, освіта 1917–1921 рр., Національний музей історії України.

Abstract

This article studies bookplates depicting the trident of the Ukrainian Revolution period of 1917–1921, found on books from the National Museum of the History of Ukraine's library funds. It also finds out the history of their appearance and dissemination.

Key words: bookplates, trident, culture, education in 1917–1921, The National Museum of the History of Ukraine.

У статті досліджено книжкові знаки – печатку і два штемпелі із зображенням тризуба (що засвідчують приналежність книг¹) освітніх і культурних установ часів національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., наявні на книгах з бібліотеки Національного музею історії України (далі – НМІУ). Ці книжкові знаки засвідчують приналежність до бібліотеки І-ї Уманської гімназії імені Бориса Грінченка, бібліотеки Національної академії наук у м. Києві та бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

До композиції означених печатки і штемпелів входять шрифтові та графічні складові частини: назви організацій, знак “тризуб”.

В полі круглої печатки фіолетового кольору розміром 35×35 мм по колу розміщено напис: “Перша українська гімназія ім. Бориса Грінченка в м. Умані / Історичний Музей Уманщини”.² В центрі зображено поділений на три частини щит: угорі – тризуб – геральдичний князівський знак володарів Києво-Руської держави, нижче – символи козащини: ліворуч – козак з мушкетом (якого у XVII–XVIII ст. зображували на печатках Війська Запорізького), праворуч – два бунчуки (рис. 1).

Лютнева революція 1917 р. дала можливість народам Російської імперії реалізувати свободу слова, свободу громадських зібрань, свободу вибору мови навчання і спілкування. Українська громадськість і патріотично налаштовані вчителі у цей час боролися за створення нової школи і питання українізації школи стало одним з основних завдань визвольних змагань. У червні 1917 р. Українська Центральна Рада (УЦР) створила нові органи влади, зокрема Генеральний секретаріат Української Народної Республіки (ГС УНР), у складі якого перебував Генеральний секретаріат освіти, який очолив Іван Стешенко – голова Ради Товариства шкільної освіти. Саме це Товариство було головним ініціатором змін у галузі освіти.

У першій відозві УЦР від 9 березня 1917 р. “До українського народу! Народе український!” одним із головних завдань революційних перетворень проголошувалася українізація школи: “...в найближчій часі права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих, по судах і всіх урядових інституціях” (правопис оригіналу збережено – *Авт.*)³.

1 Яремчук О. М. Маркувальні знаки в дизайні шрифтових аркушевих видань // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2011. – № 3. – С. 86–95 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_3_25 (дата звернення: 01.11.2019). – Назва з екрана; Нестеренко П. Книжковий штемпель як джерело вивчення реорганізацій Української академії мистецтва (НАОМА) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE&2_S21STR=Uam_2015_24_5 (дата звернення: 21.07.2020). – Назва з екрана.

2 Наявна на книгах “Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. – Вып. I. – Киев, 1911. – 404 с.” та “Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России / Комиссия для разбора древних актов. – Вып. II. – Киев, 1916. – 454 с.”, записаних до книги надходжень бібліотеки НМІУ у 1995 р.

3 Відозва Української Центральної Ради “До українського народу” / [Електронний ресурс]: Електронний архів Українського Визвольного Руху. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/25216> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

Всеукраїнська вчительська спілка, інші громадські організації вимагали створення української школи. У березні-квітні 1917 р. відбулася низка нарад, які прийняли ухвали про проведення літніх курсів для викладачів початкових шкіл, а також про пошук можливостей для друку підручників.

Відповідальним за українізацію шкільної освіти було призначено помічника попечителя Київського навчального округу В. Науменка. За допомоги Всеукраїнської учительської спілки влітку 1917 р. коштом місцевих самоуправ було організовано близько сотні учительських курсів, а за сприяння Товариства шкільної освіти було розроблено українську наукову термінологію і український правопис та видано підручники. Було також створено мережу початкових та середніх українських шкіл і гімназій. Пізніше Д. Дорошенко згадував: “Ця українізація йшла з такою стихійною силою, що ще кілька років мирного життя, і українське місто не можна було б пізнати: воно зробилося би українським не тільки в державно-територіальному розумінні, але й в національному”⁴.

Після проголошення III-го Універсалу ГС УНР почав перебудовувати системи освіти відповідно до інтересів українського народу. Після проголошення 22 січня 1918 р. IV-го Універсалу Генеральний секретаріат освіти, який став вищим органом державної влади з управління освітою, почав українізацію школи. На першому етапі розбудови національної освіти активно діяли І. Стешенко, С. Русова, П. Холодний, М. Василенко, І. Огієнко, В. Науменко та інші.

Важливим досягненням стало відкриття у 1917 р. у Києві чотирьох українських гімназій. Гімназії відкривали і в інших містах. У 1917 / 1918 навчальному році за рахунок громадських та приватних коштів було створено 30 гімназій, а до кінця 1918 р. їх було 825⁵.

Першу українську гімназію імені Бориса Грінченка в Умані, з якої походять книги з означеним есклібрисом, відкрили 15 жовтня 1917 р. Це була чоловіча класична гімназія, у двох класах якої навчалися 89 учнів⁶. Її першим директором був Іван Олексій, якого пізніше радянська влада репресувала і заслала до Сибіру. Назвавши гімназію на честь Бориса Грінченка, просвітяни Умані вшанували його подвижницьку працю. Зокрема, “Українська граматика до науки читання і писання” Б. Грінченка була на той час популярним виданням. Товариство “Просвіта” збирало кошти на видання дешевих підручників українською мовою. У вересні 1920 р. гімназію було реорганізовано у Першу трудову селянську школу і переведено до колишнього “арештного будинку”⁷. Вчителем історії, географії, російської, української та латинської мов гімназії у 1917–1920 рр. був Петро Курінний. Завдяки йому в листопаді 1917 р. у приміщенні гімназії відкрили невеликий музей, зібрання якого пізніше було долучено до колекцій міського музею і розміщено в п’яти відділах⁸. П. Курінний був першим директором музею⁹.

Історія музею – на той час Уманського краєзнавчого музею – почалася у 1906 р., коли за ініціативи вчителя чоловічої гімназії, згодом відомого археолога, мистецтвознавця та музеєзнавця Данила Щербаківського, було створено гурток любителів старовини. Члени гуртка збирали старовинні побутові предмети, декоративні розписи, але музей не було відкрито через заборону місцевої реакційної влади. В листопаді 1917 р. музей нарешті відкрили як Історичний музей Уманщини в приміщенні гімназії. Отже, припускаємо, що печатку було виготовлено в листопаді 1917 р.

Надія Суровцова, яка приїздила до своїх батьків в Умань, згадує, що у с. Сушківці влітку 1916 р. під керівництвом молодого археолога Валерії Козловської було досліджене поселення трипільської культури. На розкопках працювали Д. Щербаківський і товариш Н. Суровцової – П. Курінний¹⁰. Н. Суровцева особисто знала Д. Щербаківського, який викладав у жіночій гімназії, де працювала її мати. “Данило Михайлович, а також інші вчителі та учні гімназії, незважаючи на російськомовне середовище, були небайдужі до долі рідного народу, культури, мови. Вони активно займалися етнографічною роботою, захоплювалися народною творчістю, вивчали історію рідного краю, українську літературу, намагалися поширити українську мову в щоденному житті інтелігенції. Ентузіасти їздили на батьківщину Тараса Шевченка, не раз відвідували Чернечу гору”¹¹.

П. Курінний був родом з Умані. Закінчив Уманську казенну чоловічу гімназію, де історію та географію викладав Д. Щербаківський, який зацікавив молодого П. Курінного етнографічними та археологічними студіями. Навчаючись на історико-філологічному факультеті київського Університету Св. Володимира, П. Курінний у 1914 р. у газеті “Нова Рада” опублікував розвідку “Відкриття Батиєвих воріт у Києві”¹². В студентські роки він працював в археологічних експедиціях

4 Нариси історії Української Революції 1917–1921 років: у 2 кн. – Кн. 1. – Київ: Наукова думка, 2011. – С. 305.

5 Янковська О. В. Культурне життя в Україні у період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) // Український історичний журнал. – Київ, 2005. – № 2. – С. 108.

6 Дудник О. В. Становлення і розвиток шкільництва на Уманщині в добу Української революції (1917–1921 рр.) // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 183–190 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/8586/1/Дудник%20О%20В%20для%20репоз.%29.pdf> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

7 Там само.

8 Гімназія Левицької – нині школа № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://04744.info/istoriya-umani/item/9950-gimnaziya-levytskoyi> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

9 Відділ культури Уманської міської ради: музейні заклади міста / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uman-rada.gov.ua/index.php/kultura> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

10 Суровцова Н. Спогади. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1996. – С. 55.

11 Кривошея І. І., Якименко Л. М. Внесок Надії Суровцової в розвиток музейної справи на Уманщині // Науковий вісник Національного музею історії України. – Вип. 3. – Київ, 2018. – С. 358 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiiu.com.ua/index.php/nv/article/view/232/201> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

12 Опацький І. Ю. Взаємини родини Курінних із Н. Д. Полонською-Василенко (за матеріалами листування) // Архіви України. – 2018. – № 1. – С. 235 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_1_2018/16.pdf (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

В. Хвойки, Д. Щербаківського, М. Біляшівського, В. Данилевича та В. Городцова.

У 1915 р. П. Курінний став секретарем історико-етнографічного гуртка при Київському університеті, в 1917 р. – дійсним членом Саратовської губернської вченої архівної комісії. Того ж року його обрали вченим секретарем Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні¹³.

Н. Полонська-Василенко, на очах якої пройшла значна частина наукового життя П. Курінного, згадувала його як “талановитого, енергійного дослідника, вченого, організатора, котрий з молодечим запалом відкликається на всі явища українського життя”¹⁴.

На другому прямокутному штемпелі¹⁵ фіолетового кольору розміром 33×20 мм – напис “Національна бібліотека Української Держави у м. Києві” та зображення увінчаного хрестом тризуба; дата заснування “1918 р.” зазначена церковнослов'янськими літерами (рис. 2). Цей екслібрис належить до діяльності бібліотеки у часи Української Держави.

Історія Національної бібліотеки Української держави починається в 1918 р., хоча ідея її створення виникла ще у березні 1917 р. в Українському науковому товаристві, після Лютневої революції і повалення царської влади, коли активна українська інтелігенція прагнула відродити національну культуру, мову та науку. Ідею створення бібліотеки активно намагався втілити український вчений-історик, громадський та політичний діяч, член Товариства українських поступовців М. Василенко. Під час поїздки до Петрограда він для затвердження на посаду попечителя Київського навчального округу М. Василенка звернувся до Міністра народної освіти в Тимчасовому уряді з вимогою заснувати в Києві “велику Бібліотеку”, створити кафедру українознавства в університеті, відкрити дві гімназії з українською мовою викладання та впровадити навчання українською мовою в народних школах¹⁶. Проте чекати вирішення цих питань Тимчасовим урядом було марно. Про заснування бібліотеки знову заговорили після створення в серпні 1917 р. Генерального секретаріату та Міністерства освіти¹⁷, але її не було втілено.

Коли М. Василенко став Міністром освіти (пізніше – Міністром народної освіти та мистецтв) Української Держави, знову постало питання заснування Національної бібліотеки та Української академії наук (УАН). Очолили УАН запропонували академіку В. Вернадському, який, спільно з М. Василенком, ухвалив створити УАН з Національною бібліотекою Української Держави у складі. 2 серпня 1918 р. гетьман П. Скоропадський підписав Закон “Про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави”, опублікований 8 серпня 1918 р. у газеті “Державний вісник”. Національна бібліотека Української Держави мала стати головною академічною книгозбірнею країни. У серпні було розроблено символіку бібліотеки і виготовлено чотирикутний штемпель¹⁸. У вересні почали збирати бібліотечний фонд.

23 серпня 1918 р. було створено Тимчасовий комітет (ТК) з організації бібліотеки у складі академіків В. Вернадського, А. Кримського, С. Єфремова, Г. Житецького та В. Кордта. ТК розробив Інструкцію ТК, Звернення та Статут бібліотеки. “Метою Тимчасового комітету, – йдеться в Інструкції, – є закласти на Україні велику книгозбірню всесвітнього типу, яка гуртувала б у собі все, що витворено людською думкою та знанням по всіх науках, – таку книгозбірню, щоб давала спромогу, не виїздячи з країни, познайомитися в якнайповнішій мірі з світовою літературою по всіх паростях людського знання, писаною геть усіма мовами”. Ще одним завданням бібліотеки було започаткування відділу *Ucrainica*, де б зосереджувалися видання про Україну¹⁹.

До кінця 1918 р. до бібліотеки надійшли кілька сотень книг. Спочатку бібліотека розміщувалася у трьох кімнатах Педагогічного музею (вул. Володимирська, 57). У 1919 р. бібліотеці передали ще одну кімнату в музеї та кімнату в Міністерстві народної освіти (вул. Терещенківська, 2). Обговорювалося питання придбання бібліотек відомих науковців та громадських діячів В. Антоновича, Б. Грінченка, В. Науменка, А. Кримського²⁰, проте бібліотека ще не мала ні власного приміщення, ні штатів.

Третій овальний штемпель²¹ синього кольору розміром 50×35 мм з написом “Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського університету” (рис. 3). В центрі зображено тризуб, обрамлений ромбом з хвилястими краями. Припускаємо, що штамп виготовлено наприкінці 1919 – на початку 1920 р.

Цей університет 17 серпня 1918 р. заснував уряд Української Держави на чолі з гетьманом П. Скоропадським. Першим ректором університету був науковець і державний діяч Іван Огієнко. Університетська книгозбірня почала діяти ще до офіційного відкриття університету 5 вересня 1918 р. Згідно з правилами користування бібліотекою, підписаними ректором, книгами могли користуватися “...в першу чергу професура Кам'янець-Подільського державного університету та українське студентство, в другу чергу – інші читачі, яким таке користування буде дозволено ректором...”. Щомісячну

13 Кот С. І. Курінний Петро Петрович // Енциклопедія історії України. – Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2008. – С. 522–523.

14 Опацький І. Ю. Вказ. пр.

15 Цей штемпель наявний в книзі “Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (с 845 по 1877 год). – Т. 2. – Имена географические: (Материалы для истории географии Южной и Западной России). – Київ, 1882. – 978 с.”, записаної до інвентарної книги бібліотеки у 1944 р.

16 Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 рр. – Київ, НБУВ, 1998. – С. 9.

17 Там само. – С. 11.

18 Там само. – С. 21.

19 Там само. – С. 15–16.

20 Там само. – С. 21.

21 Цей штемпель наявний на книгах “Polska: obrazy i opisy. – Т. 1. – Lwow: Wydawnictwo Macierzy Polskiej, 1906. – 930 s.” та “Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края. – Санкт-Петербург, 1888. – 438 с.”, записаних до інвентарних книг бібліотеки у 1953 та 1995 рр.

плату для читачів (30 польських марок) спрямовували на реставрацію книжок і купівлю канцелярських товарів. В правилах бібліотеки також зазначалося, що “бібліотека працювала <...> двічі на тиждень”²².

За таких обставин було важливим швидке комплектування книгозбірні шляхом закупівлі чи дарування книг і І. Огієнко розіслав потенційним жертводавцям листи такого змісту: “...Звертаюся до Вас з щирим проханням прикласти і свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку Кам’янець-Подільського державного українського університету книжки, якими Ви, може, не користуєтеся, а для університетської бібліотеки вони дуже придатні. Особливо Високоповажних авторів прошу подарувати нам усі Ваші твори”²³.

Як наслідок, до університетської бібліотеки надійшло чимало книг від Кам’янець-Подільської чоловічої гімназії (2716), Київської духовної академії (746) та Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові (408). Найбільше книг подарували М. Хитко (2230), С. Русова (642), П. Бучинський (273). Як зазначає В. Ляхоцький, “на 1 січня 1920 р. було подаровано 17 286 книжок, закуплено – 11 169. Надходження фіксувалися в інвентарному каталозі, хоча часто читачам видавалися не проштамповані і не зареєстровані книги”²⁴.

Для функціонування книгозбірні потрібні були бібліотекарі. У 1918–1920 рр. в бібліотеці працювали кращі представники української інтелектуальної еліти: С. Сірополко, Л. Биковський, Ю. Іванов-Меженко, М. Ясинський, І. Сливка²⁵. Степан Сірополко, який був бібліотекарем 4,5 місяці²⁶, за цей час “зумів побудувати роботу бібліотеки за всіма правилами університетських книгозбірень”. С. Сірополко також читав лекції з педагогіки та шкільництва. За його ініціативи було створено Кам’янець-Подільське бібліотечне товариство, почали укладати “Хроніки поточної праці бібліотеки Кам’янця-Подільського державного університету”. Він видав дослідження “Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла”, яке “стало першим практичним poradником для бібліотекарів України”²⁷.

Період національно-визвольної боротьби 1919–1920 рр. був надзвичайно складним для України і, зокрема, для діяльності освітніх та культурних закладів. Наведемо лише декілька прикладів із діяльності університету при змінах влади в ці роки.

У квітні 1919 р. Дієва армія УНР з боями відступила, до Кам’янця-Подільського ввійшли війська Червоної армії і університет опинився під контролем більшовицького режиму. У цей час було впроваджено нову бібліотечну печатку, на якій замість герба УНР була п’ятикутна зірка із зображенням серпа і молота²⁸.

Червона армія в червні 1919 р. під тиском Дієвої армії УНР залишила Кам’янець-Подільський. Директорія УНР, святкуючи першу річницю І-го Універсалу Української Центральної Ради, склала текст “Урочистої обітниці”: вірно служити українському народу, доки “не визволимо нашу Україну від всіх ворогів”. До ректора університету І. Огієнка уряд Директорії звернувся з проханням, у зв’язку з першою річницею існування університету, заснувати десять підвищених стипендій для студентів-незаможників.

У липні-вересні 1920 р., коли більшовицька влада знову запанувала у Кам’янці-Подільському, нарком освіти УСРР В. Затонський 3 вересня 1920 р. надіслав до освітніх закладів телеграму, у якій, зокрема, йшлося про те, що “... кам’янецькі комуністи перебувають у полоні в петлюрівській інтелігенції. Професори [Кам’янецького українського університету. – *Авт.*] добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх слід розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компрометує радвладу”. Щоправда, тоді більшовики не встигли здійснити свої плани: в середині вересня, коли вони знову покинули місто, почалася дерадянізація вишу²⁹, яка тривала неповні два місяців. 16 листопада 1920 р. Червона армія повернулася до Кам’янця. Невдовзі Особливий відділ провів обшук університетського архіву і вилучив з нього три кошики документів, що належали різним міністерствам УНР (військовому, освіти, земельних і закордонних справ), а також світліни. В січні комісар Д. Мізін наказав здати йому усі університетські печатки і штампи, які використовували при УНР³⁰.

Отже, печатка та штемпелі, на яких зображено тризуб, є оригінальними книжковими знаками та важливими історичними

22 Ляхоцький В. Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету // Пам’ятки України: історія та культура. – 2000. – № 3–4. – С. 70–74 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/postati/ogienko.htm> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

23 Там само.

24 Ляхоцький В. Вказ. пр.; Завальнюк О. М. Роль громадськості у наповненні фонду бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету: досвід і уроки (1918–1920 рр.) // [Електронний ресурс]: Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 11–18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuibok_2015_4_4 (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

25 Ляхоцький В. Вказ. пр.

26 Прокопчук В. С. Бібліотечна діяльність С. О. Сірополка в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2013. – Вип. 3. – С. 32–44 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

27 Баліка Л. М. Внесок С. Сірополка в організацію роботи шкільних і народних бібліотек в добу Української революції // Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921): збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ: [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – С. 81–83 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/707746/1/zbirnik_tez_2017.pdf (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

28 Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Кам’янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): сторінки історії // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 81–92 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_5_81 (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

29 Завальнюк О. З історії Кам’янець-Подільського державного українського університету // Етнічна історія народів Європи. 2000. – № 6. – С. 68–73 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20(1).pdf) (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

30 Там само.

джерелами з історії культурних закладів – бібліотек часів Української революції 1917–1921 рр. Книги з цих знаками можуть бути використані при підготовці та проведенні виставок, лекцій, інших заходів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Баліка Л. М.* Внесок С. Сірополка в організацію роботи шкільних і народних бібліотек в добу Української Революції // Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921): збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ: [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – С. 81–83 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/707746/1/zbirnuk_tez_2017.pdf (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
2. Відділ культури Уманської міської ради: музейні заклади міста / [Електронний ресурс]: Уманська міська рада. Виконавчий комітет. – Режим доступу: <http://uman-rada.gov.ua/index.php/kultura> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
3. “Відозва Української Центральної Ради До українського народу” // Електронний архів Українського Визвольного Руху / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/25216/> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
4. Гімназія Левицької – сучасна школа № 7, колеґіум / [Електронний ресурс]: сайт міста Умань. – Режим доступу: <https://04744.info/istoriya-umani/item/9950-gimnaziya-levytskoyi> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
5. *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918–1941: 80-річчю Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського присвячується / НАН України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Київ: НБУВ, 1998. – 337 с.
6. *Дудник О. В.* Становлення і розвиток шкільництва на Уманщині в добу Української революції (1917–1921 рр.) // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 183–190 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/8586/1/Дудник%20О%20%28для%20пенюз.%29.pdf> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
7. *Завальнюк О. М.* Гетьман Павло Скоропадський в історії Кам’янець-Подільського Державного Українського університету // Поділля у добу Української революції 1917–1921 рр.: матеріали круглих столів / [редкол.: О. М. Завальнюк (голова), О. Б. Комарницький (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін.]. – Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2013. – С. 19–29 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16.pdf (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
8. *Завальнюк О.* 3 історії Кам’янець-Подільського державного українського університету // Етнічна історія народів Європи. – 2000. – № 6. – С. 68–73 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20(1).pdf) (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
9. *Завальнюк О. М., Комарницький О. Б.* Кам’янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): сторінки історії // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 81–92 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_5_81 (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
10. *Завальнюк О. М.* Роль громадськості у наповненні фонду бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету: досвід і уроки (1918–1920 рр.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 11–18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuibk_2015_4_4 (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
11. *Кот С. І.* Курінний Петро Петрович // Енциклопедія історії України. – Т. 5: Кон – Кю / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2008. – С. 522–523].
12. *Кривошея І. І., Якименко Л. М.* Внесок Надії Суровцевої в розвиток музейної справи на Уманщині // Науковий вісник Національного музею історії України. – Вип. 3. – Київ, 2018. – С. 357–365 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Samsung/Downloads/232-1-421-1-10-20181202> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
13. *Ляхощкий В.* Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету // Пам’ятки України: історія та культура. – Київ, 2000. – № 3–4. – С. 70–74 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/postati/ogienko.htm> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
14. Нариси історії Української Революції 1917–1921 років: у 2 кн. – Кн. 1. – Київ: Наукова думка, 2011. – 390 с.
15. *Нестеренко П.* Книжковий штемпель як джерело вивчення реорганізацій Української академії мистецтва (НАОМА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Uam_2015_24_5 (дата звернення: 21.07.2020). – Назва з екрана.
16. *Опацький І. Ю.* Взаємини родини Курінних із Н. Д. Полонською-Василенко (за матеріалами листування) // Архіви України. – 2018. – № 1. – С. 234–243 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_1_2018/16.pdf (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
17. *Прокопчук В. С.* Бібліотечна діяльність С. О. Сірополка в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2013. – Вип. 3. – С. 32–44 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.
18. *Суровцова Н.* Спогади. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1996. – 432 с.
19. *Янковська О. В.* Культурне життя в Україні у період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 105–118.

20. Яремчук О. М. Маркувальні знаки в дизайні шрифтових аркушевих видань // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2011. – № 3. – С. 86–95 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_3_25 (дата звернення: 02.11.2019). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Balika L. M. Vnesok S. Siropolka v orhanizatsiyu roboty` shkilnykh i narodnykh bibliotek v Dobu Ukrainskoi Revolyutsii // Rozvytok osvity v dobu Ukrainskoi revolyutsii (1917–1921): zbirnyk materialiv Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru / DNPB Ukrainy` im. V. O. Sukhomlynskoho. – Kyiv: [DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho], 2017 – S. 81–83 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://lib.iitta.gov.ua/707746/1/zbirnyk_tez_2017.pdf (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
2. Viddil kultury Umanskoi miskoi rady: muzeyni zaklady mista / [Elektronnyi resurs]: Umanska miska rada. Vykonavchyi komitet. – Rezhym dostupu: <http://uman-rada.gov.ua/index.php/kultura> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
3. Vidozva Ukrainskoi Tsentralnoi Rady “Do ukrainskoho narodu” // Elektronnyi arkhiv Ukrainskoho Vyzvolnoho Rukhu / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/25216/> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
4. Himnaziya Levytskoi – suchasna shkola # 7, kolehium / [Elektronnyi resurs]: sait mista Uman. – Rezhym dostupu: <https://04744.info/istoriya-umani/item/9950-gimnaziya-levytskoyi> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
5. Dubrovina L. A., Onyshchenko O. S. Istoriya Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho 1918–1941: 80-richchyu Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy ta Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho prysvyachuyetsya / NAN Ukrainy. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Kyiv: NBUV, 1998. – 337 s.
6. Dudnyk O. V. Stanovlennya i rozvytok shkilnytstva na Umanshchyni v dobu Ukrainskoi revolyutsii (1917–1921 rr.) // Krayeznavstvo Cherkashchyny`. – 2017. – # 11. – S. 183–190 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/8586/1/Dudnyk%20O%20%28dlya%20repoz.%29.pdf> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
7. Zavalnyuk O. M. Hetman Pavlo Skoropadskyi v istorii Kamyanets-Podilskoho Derzhavnoho Ukrainskoho universytetu // Podillya u dobu Ukrainskoi revolyutsii 1917–1921 rr.: materialy kruhylykh stoliv / [redkol.: O. M. Zavalnyuk (holova), O. B. Komarnitskyi (vidp. red.), L. V. Bazhenov ta in.]. – Kamyanets-Podilskyi: PP “Medobory–2006”, 2013. – S. 19–29 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16.pdf (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
8. Zavalnyuk O. Z istorii Kamyanets-Podilskoho derzhavnoho ukrainskoho universytetu // Etnichna istoriya narodiv Yevropy. – 2000. – # 6. – S. 68–73 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Samsung/Downloads/eine_2000_6_16%20(1).pdf) (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
9. Zavalnyuk O. M., Komarnitskyi O. B. Kamyanets-Podilskyi derzhavnyi universytet (1918–2005 rr.): storinky istorii // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2005. – # 5. – S. 81–92 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_5_81 (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
10. Zavalnyuk O. M. Rol hromadskosti u napovnenni fondu biblioteki Kamyanets-Podilskoho derzhavnoho ukrainskoho universytetu: dosvid i uroky (1918–1920 rr.) // Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. – Seriya: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo. – 2015. – Vyp. 4. – S. 11–18 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npkpnuibok_2015_4_4 (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
11. Kot S. I. Kurinnyi Petro Petrovych // Entsyklopediya istorii Ukrainy. – T. 5: Kon – Kyu / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – Kyiv: Naukova dumka, 2008. – S. 522–523.
12. Kryvosheya I. I., Yakymenko L. M. Vnesok Nadii Surovtsevoi v rozvytok muzeynoi spravy na Umanshchyni // Naukovi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. – Vyp. 3. – Kyiv, 2018. – S. 357–365 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <file:///C:/Users/Samsung/Downloads/232-1-421-1-10-20181202> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
13. Lyakhotskyi V. Rektor Ivan Ohienko i biblioteka Kamyanets-Podilskoho Derzhavnoho Ukrainskoho Universytetu // Pamyatky Ukrainy: istoriya ta kultura. – Kyiv, 2000. – # 3–4. – S. 70–74 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/postati/ogienko.htm> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
14. Narysy istorii Ukrainskoi Revolyutsii 1917–1921 rokiv: u 2 kn. – Kn. 1. – Kyiv: Naukova dumka, 2011. – 390 s.
15. Nesterenko P. Book stamp as a source of studying the reorganizations of the Ukrainian Academy of Arts (NAOMA) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Uam_2015_24_5 (access date: 21.07.2020). – Name from the screen.
16. Opatskyi I. Yu. Vzeyemyny rodyny Kurinnykh iz N. D. Polonskoyu-Vasylenko (za materialamy lystuvannya) // Arkhivy Ukrainy. – 2018. – # 1. – S. 234–243 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_1_2018/16.pdf (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
17. Prokopchuk V. S. Bibliotekna diyalnist S. O. Siropolka v Kamyanets-Podilskomu derzhavnomu ukrainskomu universyteti (1919–1920 rr.) // Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. – Seriya: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo. – 2013. – Vyp. 3. – S. 32–44 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.
18. Surovtsova N. Spohady. – Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi, 1996. – 432 s.
19. Yankovska O. V. Kulturne zhyttya v Ukraini u period natsionalno-demokratychnoi revolyutsii (1917–1920 rr.) // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2005. – # 2. – S. 105–118.
20. Yaremchuk O. M. Markuvalni znaky v dyzayni shryftovykh arkushevykh vydan` // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii

dyzaynu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo. Arkhitektura. – 2011. – # 3. – S. 86–95 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_3_25 (data zvernennya: 02.11.2019). – Nazva z ekrana.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Печатка Першої української гімназії імені Бориса Грінченка в м. Умані.

Рис. 2. Штемпель Національної бібліотеки Української Держави у Києві.

Рис. 3. Штемпель бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Рис. 1

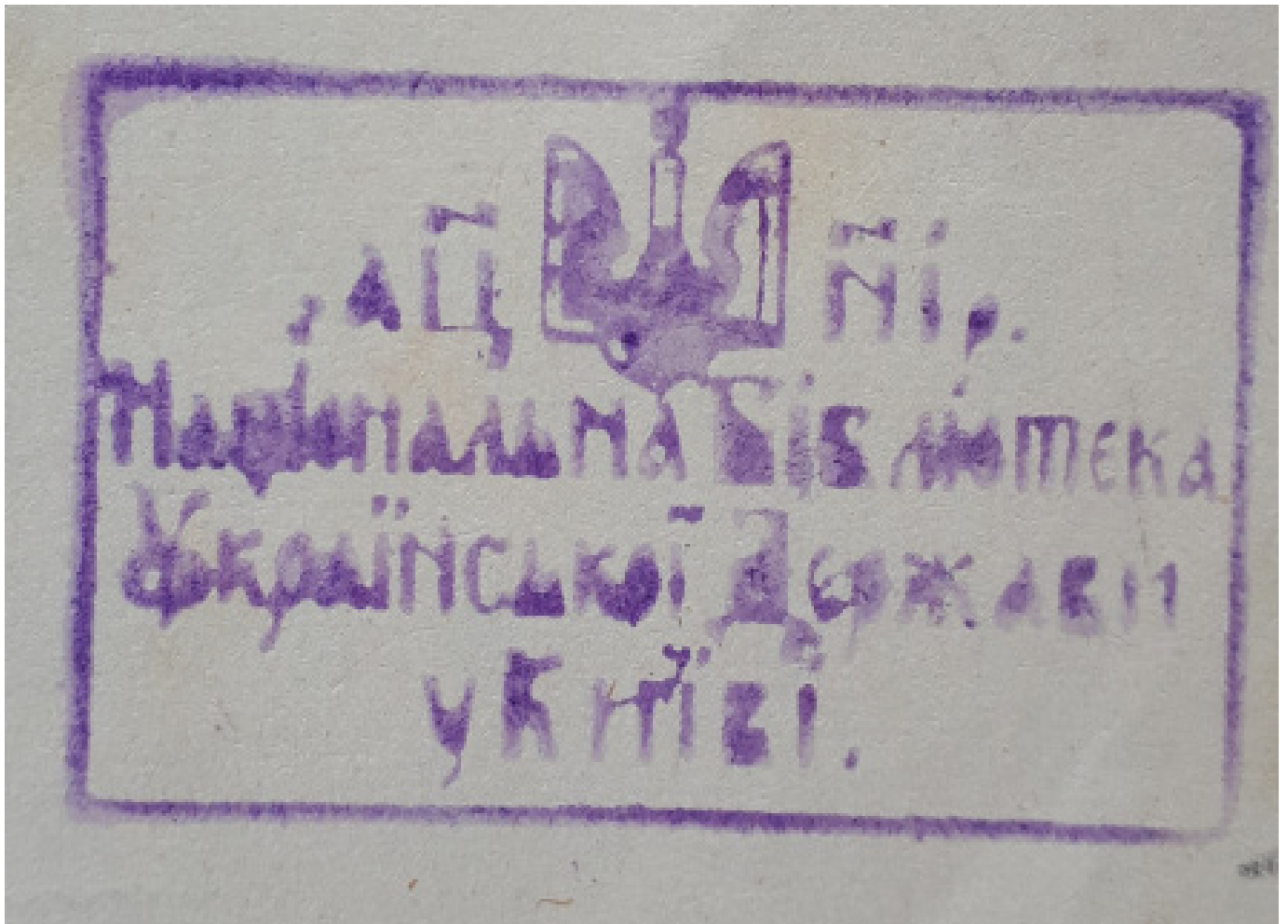

Рис. 2, 3